

nur angekündigten Vorlesungen, in: O. Schöndörffer (vyd.), *Gesammelte Schriften*, V, Berlin 1909, str. 3-344.

F. Gross (vyd.), *Immanuel Kant, Sein Leben in Darstellungen von Zeitgenossen. Die Biographien von L. E. Borowski, R. B. Jachmann und E. A. Ch. Wasianski*, Darmstadt 1980.

Přeložil Jiří Chotaš

KANTOVA REFLEXE „O VNITŘNÍM SMYSLU“

Jiří Chotaš

Ediční poznámka

V roce 1983 objevil ruský filosof Arsenij Gulyga dosud neznámý Kantův rukopis. Má název „O vnitřním smyslu“ a nachází se ve sbírkách Státní veřejné knihovny Saltykova-Ščedrina v Petrohradě.¹ Rukopis byl brzy poté v textově kritické podobě několikrát vydán a přeložen do hlavních světových jazyků.² Jeho české vydání zahrnuje faksimile originálu, textově kritický přepis,³ překlad, přílohu, výklad a bibliografii.

¹ Všeobecná sbírka zahraničních rukopisů, sign. F 991.

² Viz oddíl a)-b) bibliografie.

³ Textově kritický přepis rukopisu pochází od W. Starka a přejal jsem jej z R. Brandt, *Eine neu aufgefundene Reflexion Kants „Vom inneren Sinne“* (= N), str. 18-21. (Pro úplné znění odkazů viz bibliografii.) Přepis se v několika případech odchyluje od přepisu W. Starka v R. Brandt aj., *Du sens interne* (= S), str. 426-432. Důležité rozdíly mezi oběma přepisy uvádím v poznámkách pod čarou. K americkému vydání rukopisu jsou připojeny alternativní návrhy přepisu od M. Bauma, viz H. Robinson, *A New Fragment of Immanuel Kant „On Inner Sense“* (= B), str. 261. Tam, kde jsem tyto návrhy vtělil do hlavního textu, uvádím pod čarou jeho původní znění.

Vom inneren Sinne⁴

Immanuel Kant

Seite I

- {Es} [Die Zeit] ist das bloß Subjective der Form der inneren Anschauung sofern⁵ wir von uns selbst afficirt| werden [was] {und} daher nur die Art enthält wie wir uns selbst erscheinen nicht wie wir| sind. Wir können uns nämlich nur die Zeit vorstellen indem wir uns durch die| Beschreibung des Raums und Auffassung des Mannigfaltigen seiner Vorstellung afficiren. | {und wir} durch das intellectuelle Bewußtseyn stellen wir uns selbst vor aber wir| erkennen uns gar nicht weder wie wir erscheinen noch wie wir sind und der Satz: Ich| bin ist kein Erfahrungssatz sondern ich lege ihn zum Grund bey jeder Wahrnehmung und um| Erfahrung zu machen. (Er ist auch kein Erkenntnissatz).
- 10 Bey der inneren Erfahrung aber die ich| anstelle afficire ich mich selbst indem ich die Vorstellungen äußerer Sinne in ein empirisches| Bewußtseyn {bringe um} meines Zustandes bringe. Dadurch erkenne ich mich selbst aber nur so fern| ich {affic} durch mich selbst afficirt bin wobey ich mir nicht so fern Erscheinung bin als ich mich| selbst durch Vorstellungen äußerer Sinne afficire ({dann} diese sind {diese} Vorstellungen {die} von Erscheinungen)| denn das ist Spontaneität, sondern [so fern] ich durch mich selbst afficirt werde denn das ist {x}
- 15 Receptivitet| Der Raum ist nämlich die Vorstellung äußerer Gegenstände in der Erscheinung. Allein {diese}| {Vorstellung} die [synthetische] Apprehension dieser Vorstellung⁶ {in} zu einem Bewußtseyn des Zustandes meiner| Vorstellungen ist an die Zeit gebunden deren Vorstellung bloß die subjective Form meiner Sinnlichkeit| ist wie ich mir selbst vor dem inneren Sinn erscheine. – Hieraus ist zu sehen daß| wir keinen inneren Sinn haben würden und unser Daseyn nicht in der

⁴ Legenda:

{ }: slova, která Kant škrtil či přepsal,

[]: slova vložená Kantem do textu dodatečně,

<>: doplňky W. Starka,

kurzíva: slova Kantem podtržená.

⁵ sofern S : so fern N.

⁶ Vorstellung B : Vorstellungen N, S.

O vnitřním smyslu

Immanuel Kant

I. strana

Čas je pouze subjektivní formou vnitřního názoru, jsme-li sami sebou afikováni, a proto obsahuje pouze způsob, jak se sami sobě jevíme, a nikoli způsob, jak jsme. Představit si jej totiž můžeme jenom tak, že se afikujeme| opisováním prostoru a pojmáním rozmanitosti jeho 5 představy. Prostřednictvím intelektuálního vědomí si představujeme sami sebe, ale vůbec se nepoznáváme, ani jak se jevíme, ani jak jsme; a věta: „Já jsem“ není zkušenostní větou, nýbrž ji kladu za základ při každém vjemu, abych učinil zkušenost. (Není ani poznávací větou.) Avšak při vnitřní zkušenosti, kterou| podstupuji, afikuji sám sebe tím, 10 že uvádím představy vnějších smyslů do empirického vědomí svého stavu. Tím poznávám sám sebe ale jenom potud, pokud jsem afikován sám sebou, přičemž si nejsem jevem potud, pokud sám sebe afikuji představami vnějších smyslů (ty jsou představami jevů), neboť to je spontaneita, nýbrž pokud jsem sám sebou afikován, neboť to je receptivita. | Prostor je totiž představou vnějších předmětů v jevu. Avšak 15 syntetická aprehenze této představy do vědomí stavu mých představ je vázána na čas, jehož představa je pouze subjektivní formou mé smyslovosti, jak se sám sobě jevím ve vnitřním smyslu. – Z toho je zřejmé, že bychom neměli vnitřní smysl a že bychom nemohli

20 Zeit bestimmen könnten| wenn wir keinen äußeren (wirklichen) Sinn hätten und Gegenstände im Raume als von uns| unterschiedene⁷ uns vorstellten| –

Man muß die reine (transsc:) Apperception von der empirischen apperceptio percipientis von der apperceptione⁸ percepti unterscheiden. Die erste sagt bloß *ich bin*. Die zweyte *ich war, ich bin, und ich werde seyn* d. i. *ich bin ein| Ding der Vergangenen der Gegenwärtigen und Künftigen {seyn} Zeit wo dies Bewußtseyn ich bin allen Dingen*

25 Bestimmung meines| Daseyns als Größe gemein ist. Die letztere ist cosmologisch die erste rein psychologisch. Die cosmologische apperception>| welche mein Daseyn als Größe⁹ in der Zeit betrachtet setzt mich in Verheltnis gegen andre Dinge die da sind| waren und seyn werden denn das Zugleichseyn ist keine Bestimmung des Wirklichen in Ansehung des percipientis| sondern des percepti weil {alle Wahrnehmung in} das Zugleichseyn nur an dem vorgestellt wird was rückwärts| {in Ansehung der Vergangenen Zeit} eben so wohl als Vor-

30 werts percipirt werden kan welches nicht das Daseyn| des percipientis seyn kan die nur successiv d. i. vorwärts geschehen kan: – Was gegeben sey<n>¹⁰ muß ehe es |gedacht wird wird nur als Erscheinung gegeben. Mithin eine cosmologische Existenz ist nur die Existenz eines Dings| in der Erscheinung. Unmittelbar bin ich mir selbst nicht ein Gegenstand sondern nur der so {de} einen Gegenstand wahrnimt. | Nur so fern¹¹ ich Gegenstände in der Zeit apprehendire und Zwar Gegenstände des Raumes bestime ich mein Daseyn in| der Zeit – daß ich mir meiner a priori als in relation gegen andere Dinge noch vor d<er p>er-

35 ception derselben bewust| werden köne folglich meine Anschauung als eine äußere vor dem Bewustseyn eines Eindrucks¹² zum selben Bewustseyn¹³ gehöre ist nothwendig

⁷ unterschiedene B : unterschieden N, S.

⁸ apperceptione B : apperceptiva N, S.

⁹ Größe S : Große N.

¹⁰ sey<n> muß S : sey muß N.

¹¹ Nur so fern N, S : Nur insofern B.

¹² eines Eindrucks B : meines Eindrucks N, S.

¹³ zum selben Bewustseyn N, S : zum selbstbewustseyn B.

určovat naši existenci v čase,| kdybychom neměli vnější (skutečný) 20
smysl a kdybychom si nepředstavovali předměty v prostoru jako od
nás odlišné. –

Je třeba rozlišovat čistou (transcendentální) apercepci od empirické, apperceptio percipientis od apperceptio percepti. První pouze říká: „*Já jsem*“. Druhá, „*Já jsem byl, já jsem a já budu*“, tj. „*Já jsem věci minulého, přítomného a budoucího času*“, přičemž toto vědomí „*Já jsem*“ je společné všem věcem jako¹⁴ určení mé| existence jako velikosti. Druhá 25
je kosmologická, první čistě psychologická. Kosmologická apercepce, která pokládá mou existenci za velikost v čase, mě uvádí do vztahu vůči jiným věcem, které jsou, byly a budou, neboť současnost není určením skutečného s ohledem na percipiens, nýbrž s ohledem na perceptum, protože současnost si představujeme jenom u toho, co může být percipováno dozadu stejně jako dopředu, což nemůže být existencel percipiens, která¹⁵ se může dít jenom sukcesivně, tj. dopředu: – To, 30
co musí být dáno, dříve než je to myšleno, se dává jenom jako jev. A tedy kosmologická existence je jenom existencí nějaké věci v jevu. Bezprostředně si sám sobě nejsem předmětem, nýbrž jsem jenom tím, kdo tak vnímá předmět. Jen pokud aprehenduji předměty v čase, a sice předměty prostoru, určuji svou existenci v čase – je nutné abych si mohl být apriorně vědom sebe sama jako jsoucího v relaci vůči jiným věcem ještě před jejich percepcí,| a tedy, aby můj názor – jako vnější 35
názor – patřil k těmž vědomím před vědomím nějakého dojmu,

¹⁴ Zbývající slova jsou v německé větě bez vztahu k jejímu začátku. Doplňuji spojku „als“ („jako“).

¹⁵ K vztažnému zájmenu „die“, které uvozuje vedlejší větu, chybí v německé větě substantivum. Zájmeno „die“ vztahují k substantivu „Dasein“, které má sice odlišný gramatický rod, avšak je synonymem slova „Existenz“, jež mohl mít Kant na mysli.

Seite II

1 |denn der Raum ist das Bewußtseyn dieser wirklichen Relation. Ob
 ich gleich hier afficirt werde so ist {es} doch kein| Schlus nöthig um
 daraus das Daseyn eines äußeren Objects zu schließen weil es zum
 Bewustseyn meines| eigenen Daseyns in der Zeit also zum empiri-
 schen {apper} Selbstbewustseyn (des Zugleich seyns) erfordert wird
 und| ich also es eben so erkenne als mich selbst. Ich bin mir meiner
 5 Selbst als Weltwesens unmittelbar und| ursprünglich bewusst und eben
 dadurch allein ist mein eigen Daseyn nur als Erscheinung bestimmbar
 als Größe in der Zeit

|Um der Existenz¹⁶ eines Einzelnen mir bewusst zu werden dazu
 gehört ein Schlus aus einigen¹⁷ im Raum bestimmten| Vorstellungen daß
 aber überhaupt etwas ausser mir existire beweiset die Raumesanschau-
 ung selbst welche nicht aus| der form des äußeren Sinnes und ohne
 diese¹⁸ auch nicht aus der Enbl. Krft entspringen kan folglich als ein
 wirklich| äußerer Sinn seine Möglichkeit¹⁹ auf etwas ausser uns
 10 gründet. Afficirt zu werden setzt nothwendig etwas äußeres| Voraus
 beruht also durchaus auf einem Sinne. Daß wir uns selbst afficiren
 können (welches doch wenn überhaupt| ein Sinn existiren soll wenig-
 stens muß angenommen werden) ist nur dadurch möglich daß wir die
 Vorstellungen {selbst}| apprehendiren von Dingen die uns afficiren
 D. i. die von äußeren Dingen denn dadurch afficiren wir uns selbst|
 und die *Zeit ist eigentlich die form der Apprehension* der Vorstellun-
 gen²⁰ welche sich auf etwas außer²¹ uns beziehen|

15 Die Schwierigkeit²² liegt eigentlich darin daß nicht begriffen werden
 kan wie ein äußerer²³ Sinn| möglich sey (der Idealist muß ihn läug-
 nen) denn das äußere muß vorher vorgestellt,| werden ehe ein Object
 hineingesetzt wird. Hätten wir aber keinen äußeren Sinn so hätten²⁴

¹⁶ *Um der Existenz* N [nový odstavec] : *Um der Existenz* S.

¹⁷ *aus einigen* B : *aus wenigen* N, S.

¹⁸ *ohne diese* B : *ohne diesen* N, S.

¹⁹ *Möglichkeit* S : *Möglichkt* N.

²⁰ *Vorstellungen* S, B : *Vorstellung* N.

²¹ *außer* S : *ausser* N.

²² Die Schwierigkeit S : Die *Schwierigkeit* N [chybně kurzíva].

²³ *äußerer* S : *außerer* N.

II. strana

neboť prostor je vědomím této skutečné relace. Ačkoli jsem přitom 1
 afikován, přesto není nutný závěr, abychom z afekce usuzovali na
 existenci nějakého vnějšího objektu, protože tato existence je vyža-
 dována k vědomí mé vlastní existence v čase, neboli k empirickému
 sebevědomí (toho, co jest současně), a poznávám ji tedy stejně jako
 sám sebe. Jsem si vědom bezprostředně a| původně sám sebe jako 5
 světové bytosti a jedině tím je právě má vlastní existence určitelná jen
 jako jev, jako velikost v čase.

Abych si uvědomil existenci nějaké jednotliviny, k tomu je třeba
 udělat závěr z několika představ určených v prostoru, že ale vůbec
 něco existuje mimo mě, to dokazuje prostorový názor sám, který ne-
 může vznikat z formy vnějšího smyslu a bez ní ani z obrazotvornosti,
 a jako skutečný vnější smysl zakládá svou možnost na něčem mimo
 nás. Schopnost být afikován nutně předpokládá něco vnějšího, a spo- 10
 čívá tedy zcela na nějakém smyslu. To, že můžeme sami sebe afikovat
 (což přece – pokud má existovat vůbec nějaký smysl – musí být přinej-
 menším předpokládáno), je možné jenom tím, že aprehendujeme před-
 stavy věcí, které nás afikují, tj. představy vnějších věcí, neboť tím
 afikujeme sami sebe, a *čas je přísně vzato formou aprehenze* představ,
 které se vztahují k něčemu mimo nás.

15 Obtíž spočívá vlastně v tom, že nelze pochopit, jak je vnější smysl|
 možný (idealista jej musí popírat), neboť vnějšek si musíme představo-
 vat dříve, než do něj vkládáme objekt. Kdybychom ale neměli vnější

²⁴ *Hätten... hätten* S : *Hatten... hatten* N.

wir auch| keinen Begrif davon. Daß aber etwas äußeres meiner Vorstellung correspondire und den Grund| der Existenz derselben enthalte kan keine Warnehmung seyn muß also blos in der Vorstellung des| Raums als einer form der Anschauung liegen die nicht vom inneren Sinn abgeleitet werden| kan worin die Verbindung oder das Verhältnis²⁵ der Dinge die voneinander unterschieden sind| gedacht wird. Der Grund dieses nicht für eine blos innere Bestimmung und Vorstellung seines| Zustandes zu halten ist weil diesem das Beharrliche in dem Wechsel der Vorstellungen fehlt. |

Das Bewustseyn unserer Receptivität in Ansehung der inneren oder äußeren Bestimmungsgründe unserer Vorstellung und der mit| ihr verbundenen Form sinnlicher Anschauung muß a priori in uns statt 25 finden (ohne auf die letzteren aus wirklichen| Warnehmungen schließen zu dürfen<)> weil²⁶ sonst der Raum nicht a priori vorgestellt werden würde, der von| keinen inneren Bestimmungsgründen der Vorstellungskraft abgeleitet werden kan weil alles an ihm als außer uns vorgestellt| würde, und²⁷ es unmöglich ist sich Vorstellungen im Raum existirend zu denken folglich der innere Sinn²⁸| niemals {solche} Raumesvorstellungen geben könnte welches gleich wohl müßte geschehen können weil es wenigstens| möglich seyn muß sich solcher 30 vorstellungen als zum inneren Sinn gehörig bewust zu werden. – Daß| es also keinen²⁹ äußeren Sinn gebe sondern blos {entweder} innerer Sinn und allenfalls noch Schlüße aus den| wirklichen Warnehmungen desselben auf etwas ausser uns ist unmöglich weil sonst gegenstände des Inneren Sinnes| (Vorstellungen) auch als im Raum müßten {ange} gedacht werden.

²⁵ Verhältnis S : Verhältnis N.

²⁶ dürfen weil N, S.

²⁷ würde, und S : würde und N.

²⁸ Sinn S : Sin N.

²⁹ keinen äußeren Sinn B : keine äußeren Sinn N, S.

smysl, neměli bychom o vnějšku ani žádný pojem. Že ale něco vnějšího odpovídá mé představě a obsahuje důvod její existence, to nemůže být vjemem, a musí to tedy spočívat pouze v představě prostoru jakožto formy názoru, která nemůže být odvozována z vnitřního smyslu,| v němž myslíme spojení či vztah věcí od sebe 20 navzájem odlišných. Důvod, proč nelze vnějšek považovat za nějaké pouhé vnitřní určení a za představu stavu vnitřního smyslu³⁰ je ten, že mu chybí trvání ve střídě představ.

Vědomí naší receptivity ve vztahu k vnitřním nebo vnějším určujícím důvodům našich představ a s nimi spojená forma smyslového názoru se musí v nás naskýtat a priori (aniž bychom na ty druhé důvody směli usuzovat ze skutečných| vjemů), protože jinak by prostor nebyl 25 představován a priori; prostor nemůže být odvozován z žádných vnitřních určujících důvodů představivosti, protože všechno by v něm bylo představováno jako mimo nás a je nemožné si myslet představy jako existující v prostoru; vnitřní smysl by tedy nikdy nemohl poskytovat představy prostoru, což by se přece muselo moci dít, protože musí být přinejmenším možné, abychom si byli vědomi takových představ jako příslušejících k vnitřnímu smyslu. – Je tedy nemožné, aby| vnější smysl nebyl, a byl pouze smysl vnitřní, a právě tak 30 je nemožné činit závěry ze skutečných vjemů vnitřního smyslu na něco mimo nás, protože jinak by předměty vnitřního smyslu (představy) musely být rovněž myšleny jako nacházející se i v prostoru.

³⁰ K přivlastňovacímu zájmenu „seines“ chybí ve větě substantivum. Vzhledem k následujícímu zájmenu „diesem“ čtu: „seines Zustandes“ jako „Zustandes [des inneren Sinnes]“.

Příloha

Místopřísežné prohlášení profesora Friedricha Wilhelma Schuberta o původu, datování a pravosti reflexe *O vnitřním smyslu*:

Das beiligende Autograph Kant's „vom inneren Sinn“ [,] welches ich mir der Kaiserlichen Russischen öffentlichen Bibliothek durch Herrn Dr Mietzloff zu übersenden erlaube, ist aus den Jahren 1785–1795, wie ich dies aus der genauesten Kunde der Handschrift des Philosophen versichern kann, da ich den ganzen handschriftlichen Nachlaß, soweit er sich in Königsberg befindet, reguliert und für meine Ausgabe der Werke Kant's benützt habe. Und die Aechtheit des Autographs büрге ich durch meine Namensunterschrift.

Königsberg[,] d. 6^{en} Jul. [1]850

Dr. Fr. Wilh. Schubert
Geh. Regrath et Professor

*

Příložený Kantův autograf *O vnitřním smyslu*, který si dovoluji prostřednictvím pana dr. Mietzloffa zaslat Císařské ruské veřejné knihovně, je z let 1785–1795, jak Vás mohu ujistit na základě velmi podrobné znalosti filosofova rukopisu, neboť jsem celou rukopisnou pozůstalost, pokud se nachází v Královci, uspořádal a použil pro své vydání Kantových *Werke*.³¹ Pravost autografu zaručuji svým podpisem.

V Královci, dne 6. července 1850

Dr. Friedrich Wilhelm Schubert
tajný královský rada a profesor

³¹ Viz I. Kant, *Sämmtliche Werke*, K. Rosenkranz a F. W. Schubert (vyd.), sv. I–XI, Leipzig 1838 nn.

Výklad

Z fotokopie reflexe *O vnitřním smyslu* je zřejmé, že nalezený rukopis sestává z jediného, oboustranně popsaného listu. Jeho rozměry nejsou známy.³² Text sestává ze tří odstavců, z nichž druhé dva začínají odsazením prvního slova.³³ Do třetího odstavce je vložen komentář, v rukopise odsazený jak zleva, tak zprava.³⁴ Každý odstavec je ukončen větou, která shrnuje jeho hlavní myšlenky.³⁵ Text rukopisu vykazuje pouze drobné nedostatky z hlediska syntaxe a gramatiky.³⁶ Interpunkce se v něm nachází takřka jen na konci vět.³⁷ Tok textu je na několika místech přerušen závorkami s vysvětlujícím slovem či větou.³⁸ Některá slova jsou vložena do textu dodatečně, právě tak jako jiná jsou přeškrtnuta.³⁹ Důležitá slova jsou v rukopisu podtržena.⁴⁰ Ve svém vnějším vzhledu se tak rukopis podobá četným *úvahám* (tzv. *reflexím*), které si Kant v průběhu svého života psal na volné listy pro svou potřebu.⁴¹ Všechny tyto úvahy, jichž je několik tisíc, spolu s předlohami pro publikované i nepublikované spisy, byly souhrnně

³² Viz G. Zöllner, *Making Sense out of Inner Sense*, str. 264.

³³ Tj. z odstavců I, 2–21; I, 22–II, 5; II, 6–32. Reflexi *O vnitřním smyslu* cituji podle textově kritického přepisu uvedeného výše, viz str. 4–10. Římské číslice označují číslo stránky rukopisu (I = přední strana, II = zadní strana), arabské číslice číslo řádku.

³⁴ II, 14–22.

³⁵ Jde o věty: I, 18–21; II, 4–5; II, 29–32.

³⁶ Je jimi např. neúplná věta na řádku I, 24, v níž buď chybí spojka („als“), nebo předložka a člen („in der“). K přivlastňovacímu zájmenu („seines“) na řádce II, 21 chybí substantivum. Závorka začínající na řádce II, 24 není uzavřena. Gramatickou chybou nebo chybným přepisem je rod vztažného zájmena („die“) na řádce I, 30.

³⁷ Výjimku tvoří čárky mezi větami na řádcích: I, 14; I, 23; II, 15; II, 25; II, 27.

³⁸ Kantovy závorky jsou na řádcích: I, 9; I, 13; I, 20; I, 22; II, 3; II, 10–11; II, 15; II, 24; II, 32.

³⁹ Slova vložená Kantem do textu dodatečně jsou na řádcích: I, 2; I, 3; I, 14; I, 16.

⁴⁰ Podtržená slova jsou na řádcích: I, 1; I, 23; II, 13; II, 23.

⁴¹ Odtud název článku: *Kantova reflexe „O vnitřním smyslu“*. S reflexemi jako s rukopisnými poznámkami se setkáváme též v knihách, podle kterých Kant vyučoval, v příručních exemplářích jeho vlastních spisů a na obálkách a zadní straně jemu došlé korespondence.

vydány pod názvem „Handschriftlicher Nachlaß“ ve vydání *Kants gesammelte Schriften* Pruské akademie věd.⁴² Reflexe *O vnitřním smyslu* tvoří nedílnou součást této Kantovy rukopisné pozůstalosti.

Z dostupných pramenů vyplývá, že objevitelem rukopisu je ruský filosof Arsenij Gulyga.⁴³ Tento badatel jej – spolu s dvěma dalšími dosud neznámými Kantovými texty – objevil ve sbírkách Státní veřejné knihovny Saltykova-Ščedrina v Petrohradě.⁴⁴ Reinhardt Brandt v německé edici rukopisu uvádí, že reflexi *O vnitřním smyslu* obdržela Petrohradská knihovna v roce 1850 z Královce od profesora Friedricha Wilhelma Schuberta (1799–1868).⁴⁵ Ten jej prý obdržel z pozůstalosti Kantova posledního vydavatele Friedricha Nicolovia. Uváděné údaje jsou ve shodě se Schubertovým místopřisežným prohlášením o původu, datování a pravosti rukopisu, které autor článku v roce 1997 obdržel z Petrohradu.⁴⁶

Nejednoznačná však byla v kantovském bádání zpočátku doba vzniku reflexe *O vnitřním smyslu*: autoři ruské edice rukopisu udávají, že vznikl v období příprav na druhé vydání *Kritiky čistého rozumu*, tj. v roce 1786.⁴⁷ Počínaje německou edicí je však doba vzniku reflexe *O vnitřním smyslu* kladena později, a to do let po druhém vydání *Kri-*

⁴² Rukopisná pozůstalost obsahuje celkem deset svazků: sv. XIV–XXIII. Ostatní části Kantova díla tvoří *Werke*, sv. I–IX, dále *Briefwechsel*, sv. X–XIII, a *Vorlesungen*, sv. XXIV–XIX. Kantovy spisy a jeho rukopisnou pozůstalost citují podle vydání Pruské akademie věd (= Ak.). Římská číslice odkazuje na číslo svazku této edice, arabská číslice na číslo stránky. Výjimku tvoří odkazy na *Kritiku čistého rozumu* citovanou podle stránkování prvního (= A), příp. druhého (= B) vydání.

⁴³ Viz R. Brandt, *Eine neu aufgefundene Reflexion Kants „Vom inneren Sinne“*, str. 28, pozn. 1.

⁴⁴ Jsou jimi reflexe o matematice (označovaná jako Löses Blatt Leningrad 2) a obchodní dopis královeckému architektovi Johannu Friedrichu Vetterovi z 28. dubna 1784. Všechny tři texty vyšly pohromadě pouze v článku: R. Brandt, A. Gulyga, W. Stark (vyd.), *Novye teksty Kanta*, in: *Voprosy filosofii*, 4, 1986 str. 128–136. Reflexe o matematice vyšla v textově kritickém přepisu v článku H.-J. Waschkie, *Eine neu aufgefundene Reflexion Kants zur Mathematik*, in: R. Brandt, W. Stark (vyd.), *Neue Autographen und Dokumente zu Kants Leben, Schriften und Vorlesungen*, Hamburg 1987, str. 229–278.

⁴⁵ R. Brandt, cit. d., str. 1–2.

⁴⁶ K jeho znění a překladu viz Příloha. Schubertovo prohlášení je – podle mých poznatků – publikováno v odborném tisku vůbec poprvé, protože ani ruská, ani švýcarská a ani americká edice reflexe *O vnitřním smyslu* se o něm nezmiňují.

⁴⁷ Viz R. Brandt, A. Gulyga, W. Stark (vyd.), *Novye teksty Kanta*, str. 128.

tiky čistého rozumu (1787).⁴⁸ Rukopis se totiž po obsahové stránce podobá reflexím, jejichž tématem je problematika vyvrácení idealismu.⁴⁹ Vznik rukopisu po roce 1787 byl v kantovském bádání přijat za nesporný.⁵⁰

Neznám je účel reflexe *O vnitřním smyslu*. R. Brandt se domnívá, že nelze prokázat žádný Kantův publikační záměr, k němuž by se rukopis dal přiřadit.⁵¹ Právě tak není znám ani žádný spis, proti němuž by se Kant svým textem obracel. Rukopis je prý třeba chápat jen jako fragment textu, jehož pomocí Kant fixoval své myšlenky.⁵² Brandtův názor na účel rukopisu nebyl dosud v kantovském bádání ani potvrzen a ani zpochybněn.

Co je ale tématem reflexe *O vnitřním smyslu*? Nejrozšířenější je opět Brandtův názor, že cílem rukopisu je formulovat různé argumenty, jejichž cílem je vyvrátit idealismus.⁵³ Tyto argumenty prý obsahuje první a druhý odstavec, třetí odstavec pak pojednává o vnějším smyslu jako o samostatné, z vnitřního smyslu neodvoditelné.

⁴⁸ Viz R. Brandt, cit. d., str. 2.

⁴⁹ Reflexe s tímto tématem lze rozdělit na dvě skupiny. První skupinu tvoří reflexe č. 5653–5654 z let 1785–1789 (Ak. XVIII, 305–313), týkající se příprav spisu *Über eine Entdeckung, nach der alle neue Kritik der reinen Vernunft durch eine ältere entbehrlich gemacht werden soll* proti J. A. Eberhardovi. Druhá skupina reflexí se týká Kantových rozhovorů s J. G. K. Ch. Kiesewetterem. Jde o reflexe č. 6311–6316 z let 1790–1791 (Ak. XVIII, 607–623). Mimo tyto skupiny náležejí reflexe č. 5709 z let 1785–1789 (Ak. XVIII, 332), R 6317 z let 1790–1791 (Ak. XVIII, 627–628) a R 6319 z let 1790–1795 (Ak. XVIII, 633). U jediné reflexe č. 6323 je známo datum vzniku: je jím duben až srpen 1793 (viz Ak. XVIII, 640).

⁵⁰ Viz G. Zöller, *Making Sense Out of Inner Sense*, str. 264–5, H. Robinson, *Inner Sense and the Lenigrad Reflexion*, str. 271 aj.

⁵¹ R. Brandt, cit. d., str. 2.

⁵² Tamt.

⁵³ Tamt., str. 2, 3, 11 aj. Brandt v článku kolísá v otázce, jaký typ idealismu má být ve druhém vydání *Kritiky čistého rozumu* (1787) vyvrácen. Převážně uvažuje o problematice idealismu Descartově (viz str. 2, 3, 11), avšak příležitostně zmiňuje i idealismus Leibnizův (viz str. 6). Oba dva typy idealismu u něj splývají. Podle mne je rozdíl mezi oběma typy následující: u problematice idealismu Descartova stačí dokázat, že vnitřní zkušenost je možná jen za předpokladu zkušenosti vnější; u vyvrácení idealismu Leibnizova musí být navíc dokázáno, že vnější zkušenost a prostor nejsou produktem spontaneity subjektu a že představují reálný vztah já k předmětům. Druhé vydání *Kritiky čistého rozumu* (1787) obsahuje vyvrácení problematice idealismu, reflexe *O vnitřním smyslu* obsahuje vyvrácení idealismu Leibnizova.

né formě receptivity. Brandt svůj výklad soustřeďuje především na druhý odstavec, protože ten obsahuje pojmy a myšlenky, které jsou ve srovnání s ostatním Kantovým dílem nové.⁵⁴ Jiný kantovský badatel, M. Baum, poukazuje ve svém článku na skutečnost, že vyvrácení idealismu se v reflexi *O vnitřním smyslu* nachází teprve až v jejím třetím odstavci.⁵⁵ První odstavec pojednává o „já“ jako jevu, druhý o „já“ jako bytosti-na-světě a teprve třetí odstavec obsahuje vyvrácení idealismu a priori, a to leibnizovského typu. Oba badatelé se shodují v názoru, že leibnizovsko-wolffovská filosofie – představovaná např. A. G. Baumgartenem či J. A. Eberhardem – tvoří filosofickou pozici, vůči níž se Kant v rukopisu vymezuje.⁵⁶ To, co je však rozděluje, je odpověď na otázku, kde se vyvrácení idealismu v rukopisu skutečně nachází: Brandt tvrdí, že vyvrácení idealismu obsahují všechny tři odstavce; Baum je toho názoru, že vlastní vyvrácení obsahuje pouze odstavec třetí. Aniž bychom chtěli spor mezi oběma badateli rozhodnout, pokusíme se podat vlastní interpretaci obsahu reflexe *O vnitřním smyslu*.

*

Lidská mysl je podle Kanta nadána různými schopnostmi. Jednou z nich je i vnitřní smysl (innerer Sinn), jehož prostřednictvím „mysl nazírá sebe samu, nebo svůj vnitřní stav“ v čase.⁵⁷ Jinou schopností je smysl vnější (äußerer Sinn), jímž „si představujeme předměty jako vně nás a všechny tyto dohromady v prostoru“.⁵⁸ Oba smysly jsou projevem lidské receptivity a vytvářejí samostatný kmen poznání nazývající se smyslovost.⁵⁹ V pojmu vnitřního smyslu jsou spojeny různé elementy kritické filosofie: sebepoznání subjektu, čas a receptivita lidské mysli. Kant věnoval výkladu této schopnosti lidské mysli ve svém hlavním díle, v *Kritice čistého rozumu*, jen několik okrajových

⁵⁴ Míněn je pojem kosmologické apercepce a modálního časového určení „Já jsem byl, já jsem, já budu“. Tamt., str. 3.

⁵⁵ Viz M. Baum, *Kant on Cosmological Apperception*, str. 281–282, 283, 286.

⁵⁶ Pro popis Kantovy polemiky s J. A. Eberhardem viz: M. Gawlina, *Das Medusenhaupt der Kritik*.

⁵⁷ *Kritika čistého rozumu* (= KČR), A 22/B 37.

⁵⁸ KČR A 22/B 37.

⁵⁹ KČR A 50 n./B 74 n.

pasáží.⁶⁰ O mnoho více se čtenář nedozví ani ze spisu *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*.⁶¹ Při nedostatku pramenů nelze než uvítat, že byl objeven rukopis, jehož tématem je právě vnitřní smysl. Reflexe *O vnitřním smyslu* je – pro svou komplexnost – nejucelenější Kantovou úvahou z jeho rukopisné pozůstalosti o vztahu mezi vnitřním a vnějším smyslem. Studium rukopisu je ovšem nesnadné, protože nebyl – se vši pravděpodobností – určen ke zveřejnění.⁶² Kantovy formulace jsou v něm strohé, eliptické a pro laika těžko srozumitelné. Nelze proto očekávat, že objev rukopisu vzbudí zájem širší veřejnosti. Rukopis ale přesahuje svým významem úzký okruh kantovského bádání. Neboť nepatří vztah mysli a světa, stejně jako problematika vztahu vědomí k času, k aktuálním otázkám současné filosofie?⁶³

Vzhledem k obtížnosti reflexe *O vnitřním smyslu* vyložíme pouze její poslední, třetí odstavec. Tento odstavec je zakončen větou: „Je tedy nemožné, aby vnější smysl nebyl, a byl pouze smysl vnitřní, a právě tak je nemožné činit závěry ze skutečných vjemů vnitřního smyslu na něco mimo nás, neboť jinak by předměty vnitřního smyslu (představy) musely být rovněž myšleny jako nacházející se i v prostoru.“ (II, 29–32) Cito-

⁶⁰ Jde převážně o doplňky druhého vydání spisu. O vnitřním smyslu pojednávají: „Obecné poznámky k transcendentální estetice“ (B 67–69) a § 24 „Transcendentální dedukce kategorií“ (B 152–156). Tyto pasáže obsahují tzv. teorii sebeafekce. K jejímu výkladu viz H. Allison, *Kant's Transcendental Idealism*, str. 265–271; M. Baum a G. Zöllner rozlišují dvojí druh sebeafekce, viz M. Baum, *Deduction und Beweis in Kants Transzendentalphilosophie*, str. 143–149; G. Zöllner, *Making Sense out of Inner Sense*, str. 263–270. M. Heidegger vykládá z teorie sebeafekce Kantovu nauku o „já“: čistou sebeafekci považuje za transcendentální prastrukturu konečného „já“ jako takového, viz M. Heidegger, *Kant und das Problem der Metaphysik*, str. 173. Standardní monografii k vnitřnímu smyslu je: R. Reininger, *Kants Lehre vom inneren Sinn und seine Theorie der Erfahrung*; nověji pak: G. Mohr, *Das sinnliche Ich* a J. Moreau, *Le temps, la succession et le sens interne*.

⁶¹ 24. paragraf má název „Vom inneren Sinn“ (Ak. VII, 161–162). Kant ve spise pojednává lidské schopnosti z hlediska jejich pragmatického užitku pro znalost člověka (Ak. VII, 119). Okrajově se však dotýká i vztahu mezi apercepací a vnitřním smyslem z hlediska metafyziky (Ak. VII, 134, 140–142). Cenné poznámky k tomuto vztahu obsahuje tzv. rostocký exemplář *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* z pozůstalosti J. S. Becka (Ak. VII, 395–399 aj.).

⁶² Na tuto okolnost poukazuje např. M. Baum, *Kant on Cosmological Apperception*, str. 281.

⁶³ Ke vztahu mysli a světa viz např. knihu: J. McDowell, *Mind and World*. K problematice času viz např. E. Husserl, *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*.

vaná věta říká, že lidská smyslovost nemůže sestávat pouze z vnitřního smyslu, neboť pokud bychom vnější smysl redukovali na smysl vnitřní, dospěli bychom s ohledem na vlastnosti předmětů vnitřního smyslu (neboli představ) k absurdním důsledkům. Jaké má Kant pro toto tvrzení důvody? V reflexi č. 6315 z let 1790–1791 čteme:

„Idealista tedy připouští, že je možné, že nemáme *vnější* smysl, ale s ohledem na vnější názory jen obrazotvornost. – *Kritika* pak dokazuje, že to je nemožné. Neboť formou názoru vnitřního smyslu je čas, obsahující jen jeden rozměr smyslového názoru. Aby tedy můj názor měl tři rozměry [tak jak je v sobě obsahuje prostor], museli bychom si tuto *naši* [vnitřní] představu myslet jako nalézající se *vně nás*, což si protirečí. – Je sice možné považovat fantasma vnějších předmětů za vjem (snění), ale jen za předpokladu vnějšího smyslu, tj. že se náš vnější názor vztahuje na objekty, které se skutečně nacházejí mimo nás, protože jinak by všechny tyto názory měly v základu pouze vnitřní formu [a rozměr] času a ne formu prostoru...“ (Ak. XVIII, 618)

Idealista redukuje vnější smysl na smysl vnitřní a o domnělém vnějším názoru tvrdí, že je pouhým produktem či fantasmatem obrazotvornosti. Pokud by tomu tak bylo, byla by představa vnějšku pouhým výtvozem naší spontaneity. Redukci vnějšího smyslu na smysl vnitřní však podle Kanta nelze provést, neboť čas – jako formální názor – obsahuje pouze jeden rozměr.⁶⁴ Z konstrukce časové přímky plyne, že vlastnosti prostoru, neboli jeho tři rozměry, nelze z času odvodit, neboť prostor sám tvoří podmínku, za níž je konstrukce času jako sukcese událostí možná. Kant sice v citované reflexi č. 6315 připouští, že můžeme – např. ve snění – považovat fantasma (Einbildung) vnějších předmětů za vjem (Wahrnehmung), tj. že můžeme afikovat svými představami vnější smysl,⁶⁵ avšak tato sebeafekce je možná pouze za předpokladu, že vnější smysl je afikován skutečnými předměty nacházejícími se mimo nás. Obrazotvornosti by totiž bez skutečného vnějšího smyslu chyběl *materiál*, tj. představy, které by mohla uvádět do syntézy. V reflexi *O vnitřním smyslu* Kant píše:

⁶⁴ Tato věta se stane srozumitelnou, pokud přihlídneme k A 31/B 47, A 33/B 49 n., B 160 pozn.

⁶⁵ Viz R 6313 z let 1790–1791 (Ak. XVIII, 613) a R 6319 z let 1790–1795 (Ak. XVIII, 633).

„Schopnost být afikován, nutně předpokládá něco vnějšího, a spočívá tedy zcela na nějakém smyslu. To, že můžeme sami sebe afikovat (což přece – pokud má existovat vůbec nějaký smysl – musí být přinejmenším předpokládáno), je možné jenom tím, že aprehendujeme představy věcí, které nás afikují, tj. představy vnějších věcí, neboť tím afikujeme sami sebe, a *čas je přísně vzato formou aprehenze* představ, které se vztahují k něčemu mimo nás.“ (II, 9–13)

Představa něčeho vnějšího – neboli předmětů v prostoru – je konstitutivní pro určení existence subjektu v čase. Tyto předměty musí působit na lidskou mysl, protože jinak by syntéza aprehenze – neboli proces působení mysli na sebe samu, tj. sebeafekce – nebyla možná. Vnější smysl musí být samostatnou, na vnitřním smyslu nezávislou formou lidské receptivity, protože jinak by vnitřnímu smyslu a obrazotvornosti chyběla rozmanitost. Kant neříká, že jsme s to v každém konkrétním případě rozlišit, co padá na vrub působení obrazotvornosti a co na vrub vnějších předmětů, ale pouze tvrdí, že mezi vnitřním smyslem a obrazotvorností na jedné straně a vnějším smyslem na straně druhé je principiální rozdíl. Říká-li Kant, že čas je formou aprehenze představ, které se vztahují k něčemu mimo nás, pak tím neříká nic víc, než že předpokladem času jako formálního názoru je prostorový názor. V reflexi *O vnitřním smyslu* čteme: „Důvod, proč nelze vnějšek považovat za nějaké pouhé vnitřní určení a za představu stavu vnitřního smyslu je ten, že mu [tj. vnitřnímu smyslu] chybí trvání ve střídě představ.“ (II, 21–22) V prostoru jsou všechny jeho části z hlediska času současně (zugleich), kdežto v pouhém čase jsou části času po sobě (nacheinander). Ve vnitřním smyslu tedy jednotlivé časové události vždy mizejí a začínají a nemají ani nejmenší velikost. Pouze prostor, a to tím, že všechny jeho části jsou současně, umožňuje prostřednictvím reversibility řádu syntézy setrvalost něčeho, co se nemění (tj. fenomenální substance). Vnějšek tedy nemůže být považován za produkt vnitřního smyslu a jeho formy, neboli času, protože setrvalost (Beharrlichkeit) nelze ve vnitřním smyslu nalézt. Kantovo vyvrácení idealismu v reflexi *O vnitřním smyslu* se opírá o *vlastnosti prostoru z hlediska času*, tj. o současně bytí (Zugleichseyn) jeho částí. Tím se tento důkaz odlišuje od podobného důkazu ve stejnojmenné kapitole *Kritiky čistého rozumu*, kde jej Kant opírá o *setrvalost předmětů v prostoru*. Čteme zde:

„Nejen, že veškerá časová určení můžeme vnímat jen prostřednictvím změn ve vnějších vztazích (pohyb) v poměru k něčemu stálému

v prostoru (např. pohyb Slunce vzhledem k předmětům na Zemi); nýbrž nemáme vůbec nic trvalého, co bychom mohli podložit pojmu substance jako názor, než jen *matérii*, a ani tato trvalost není čerpána z vnější zkušenosti, nýbrž předpokládána a priori jako nutná podmínka každého časového určení, tudíž také jako určení vnitřního smyslu, pokud jde o naši vlastní existenci, pomocí existence vnějších věcí.“ (B 278)

Při bližším určení této setrvalosti se v *Kritice čistého rozumu* ukazuje, že je jí neprostupnost hmoty (Undurchdringlichkeit der Materie), kterou lze vnímat pouze v empirickém názoru.⁶⁶ S ohledem na toto zjištění lze důkaz vyvrácení idealismu v reflexi *O vnitřním smyslu* považovat za důkaz a priori.⁶⁷

Objev reflexe *O vnitřním smyslu* představuje významný příspěvek k porozumění Kantovy teoretické filosofie. Rukopis pojednává o vztahu mezi vnitřním a vnějším smyslem a obsahuje vyvrácení idealismu, odlišné od stejnojmenného oddílu v *Kritice čistého rozumu*. Přes některé nejasnosti – týkající se přesné doby vzniku, obsahu a účelu rukopisu – zůstává tento text významným svědectvím Kantova myšlenkového vývoje.⁶⁸

⁶⁶ Viz B 278.

⁶⁷ K podobnému závěru dochází i M. Baum, *Kant on Cosmological Apperception*, str. 288.

⁶⁸ Za revizi překladu a za kritické připomínky k článku děkuji J. Karáskovi.

Bibliografie

a) *Vydání rukopisu „O vnitřním smyslu“*

- Brandt, R., Gulyga, A., Stark, W. (vyd.), *Novye teksty Kanta*, in: *Voprosy filosofii*, 4, 1986, str. 128–136.
- Brandt, R., *Eine neu aufgefundene Reflexion Kants „Vom inneren Sinne“ (Loses Blatt Leningrad I)*, in: R. Brandt, W. Stark (vyd.), *Neue Autographen und Dokumente zu Kants Leben, Schriften und Vorlesungen*, Hamburg 1987, str. 1–30. (= Kant-Forschungen, sv. 1)
- Brandt, R., Mohr, G., Perrinjaquet, A., Seel, G., Stark, W., *Du sens interne. Un texte inédit d'Immanuel Kant*, in: *Revue de théologie et de philosophie*, 119, 1987, str. 421–472 (= Cahiers de la Revue de théologie et de philosophie, sv. 13, Genève/Lausanne/Neuchâtel 1988).
- Robinson, H., *A New Fragment of Immanuel Kant „On Inner Sense“*, in: *International Philosophical Quarterly*, 29, 1989, str. 249–262.

b) *Překlady*

- Gulyga, A., *O vnutrennem čuvstve*, in: *Novye teksty Kanta*, str. 130–131.
- Perrinjaquet, A., *Du sens interne*, in: *Du sens interne*, str. 427–433 (str. 11–17).
- Robinson, H., *On Inner Sense*, in: *A New Fragment of Immanuel Kant „On Inner Sense“*, str. 253–261.
- Zelazny, M., *O zmysle wewnetrznym*, in: *Studia filozoficzne*, 6, 1987, str. 3–5.

c) *Komentáře*

- Brandt, R., *Kommentar*, in: *Eine neu aufgefundene Reflexion Kants „Vom inneren Sinne“*, str. 21–27.
- Mohr, G. a Seel, G., *Commentaire*, in: *Du sens interne*, str. 435–452.

d) *Sekundární literatura k rukopisu „O vnitřním smyslu“*

- Baum, M., *Kant on Cosmological Apperception*, in: *International Philosophical Quarterly*, 29, 1989, str. 281–289.
- Brandt, R., *Kants Widerlegung des Idealismus*, in: *Eine neu aufgefundene Reflexion Kants „Vom inneren Sinne“*, str. 1–17. (= *Le feuillet de Leningrad et la réfutation Kantienne de l'idéalisme*, in: *Du sens interne*, str. 422–423, 453–470.)
- Robinson, H., *Inner Sense and the Leningrad Reflexion*, in: *International Philosophical Quarterly*, 29, 1989, str. 271–280.

Zöllner, G., *Making Sense Out of Inner Sense: The Kantian Doctrine as Illuminated by the Leningrad Reflexion*, in: *International Philosophical Quarterly*, 29, 1989, str. 263-270.

e) *Ostatní literatura*

- Allison, H. E., *Kant's Transcendental Idealism. An Interpretation and Defense*, New Haven - London 1983.
- Baum, M., *Deduction und Beweis in Kants Transzendentalphilosophie, Untersuchungen zur „Kritik der reinen Vernunft“*, Königstein/Ts. 1986.
- McDowell, J., *Mind and World*, Cambridge 1994.
- Gawlina, M., *Das Medusenhaupt der Kritik, Die Kontroverse zwischen Immanuel Kant und Johann August Eberhard*, Berlin/New York 1996.
- Heidegger, M., *Kant und das Problem der Metaphysik*, Frankfurt/M. 1951².
- Husserl, E., *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*, přel. V. Špalek, W. Hansel, Praha 1970.
- Mohr, G., *Das sinnliche Ich. Innerer Sinn und Bewußtsein bei Kant*, Würzburg 1991.
- Moreau, J., *Le temps, la succession et le sens interne*, in: *La problematique kantienne*, Paris 1984.
- Müller-Lauter, W., *Kants Widerlegung des materialen Idealismus*, in: *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 46, 1964, str. 60-82.
- Rameil, U., *Raum und Außenwelt. Untersuchungen zu Kants kritischem Idealismus*, disertace, Köln 1977.
- Reininger, R., *Kants Lehre vom inneren Sinn und seine Theorie der Erfahrung*, Wien - Leipzig 1900.
- Waschkies, H.-J., *Eine neu aufgefundene Reflexion Kants zur Mathematik (Loses Blatt Leningrad 2)*, in: R. Brandt, W. Stark (vyd.), *Neue Autographen und Dokumente zu Kants Leben, Schriften und Vorlesungen*, Hamburg 1987, str. 229-278.
- Zöllner, G., *Lichtenberg and Kant on the Subject of Thinking*, in: *Journal of the History of Philosophy*, 30, 1992, str. 417-478.

Zusammenfassung

Die Reflexion *Vom inneren Sinne* stellt ein wichtiges Dokument dar, in dem Kant den Zusammenhang zwischen der Selbsterkenntnis, der Zeit und der Rezeptivität des menschlichen Gemüts zu erklären sucht. Im ersten Teil des Aufsatzes wird eine Transkription und Übersetzung von Kants Reflexion gegeben. Der zweite Teil stellt die bisherigen Ergebnisse der Kant-Forschung vor, die sich auf die Herkunft, die Zeit der Abfassung und die Zwecksetzung der Notiz beziehen. Zugleich wird eine Rekonstruktion von Hauptthesen des dritten Absatzes der Reflexion versucht. Diese Rekonstruktion kommt zu dem Ergebnis, daß die Reflexion *Vom inneren Sinne* eine neue Widerlegung des Idealismus im Vergleich zur zweiten Auflage der *Kritik der reinen Vernunft* vorträgt. Als Beilage zu dem Aufsatz wird eine Echtheitsbescheinigung von Prof. Friedrich Wilhelm Schubert aus dem Jahre 1850 abgedruckt.

Summary

The fragment *On Inner Sense* represents an important document, in which Kant tries to explicate the connection between self-knowledge, time and the receptivity of the human mind. The first part of the paper offers a transcription and translation of the fragment. The second part of the paper reviews the results of recent Kant scholarship concerning the origin, the time of composition and the purpose of the document. At the same time, I attempt a reconstruction of the main theses of the third part of the fragment. I hope to show that the fragment *On inner Sense* gives a new refutation of idealism in comparison with the second edition of the *Critique of Pure Reason*. Attached as a supplement to this paper is genuine receipt of professor Friedrich Wilhelm Schubert from 1850.